

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Силвия Емилова Борисова-Спасова (Институт по философия и социология –БАН)
за дисертационен труд на тема:

**„Изкуството на XXI век между ценността и цената“
на Николина Димитрова Делева**

за придобиване на образователната и научна степен „доктор“

в професионално направление **2.3. Философия, научна специалност 05.0106. Естетика**
към Секция „Култура, естетика, ценности“, Институт по философия и социология, Българска
академия на науките

1. Формална характеристика на кандидатурата за ОНС „доктор“ и дисертационния труд

Дисертационният труд е в общ обем от 263 печатни страници и се състои от увод, три глави и заключение. Източниците са обхванати в два раздела – библиография (243 единици, от които 40 на български, 15 на руски, 181 на английски, 4 на френски, 3 на немски) и неспециализирани източници, класифицирани според оповестения „контент анализ на дигитални резултати от търсачки, профилирани сайтове и платформи, новини от електронни и печатни медии и др.“ (с. 256; 68 интернет източника, от които 37 на български и 31 на английски).

Авторефератът в обем от 55 страници представя общата характеристика на дисертационния труд, изложение по глави, заключение с основните изводи. Отразени са приносните моменти в дисертацията по самооценка на докторантката, обособени в 3 пункта.

Публикациите по темата на дисертацията са 9, поместени в българска научна периодика и един руски научен сборник. Публикациите са релевантни на професионалното направление и научната специалност на процедурата и са експлицитно свързани с темата на дисертацията. Във формален план са покрити и надхвърлени минималните национални изисквания от общо 80 точки за придобиване на ОНС „доктор“.

Нямам съвместни публикации с авторката.

2. Структура и съдържание на дисертационния труд

Дисертационният труд има за основен *обект на изследване* „изкуството на XXI век“, от което понятие се ползва част от логическия му обем – за авторката това „не е глобално изкуство, в което има равнопоставено представяне на различни култури, а е преди всичко това, което се приема за изкуство в контекста на Западна Европа и Америка. Изкуствата на други култури и контексти остават с локален обхват и не получават глобална видимост, освен ако не бъдат присвоени и адаптирани към доминиращия западен контекст на изкуствата. Те не получават достъп до институционално признание и не влизат в определението за „съвременно изкуство“. Обхватът на темата е в рамките на институционализираното изкуство и не разглежда изкуството на независимата сцена“ (с. 5). *Предмет на изследване* е отношението *ценности – цена на изкуството в XXI век*, т.е. неговото остойностяване като стока в Западна Европа и Америка. *Актуалността на темата* е свързана с опита за анализиране на това отношение в контекста на зададения обект, който се явява сегмент от съвременното изкуство, двойно легитимиран от властовите позиции на западните институции за изкуство на световната сцена, и от икономическото остойностяване на художествените творби, от друга и във връзка с това.

Цел на дисертацията е „да представи състоянието на изкуството през периода от 90-те години на XX век до днес“ (с. 5); оттук като цели и едновременно задачи по глави са описани 1) определението на понятието „съвременно изкуство“ и контекстите на употребата му; 2)

артикулиране на „субективните (кой) и обективни фактори (какво), определящи и легитимиращи ценностите на съвременното изкуство в ситуация на липсващи норма и критерии“ (с. 7); 3) експлициране на „пазарните механизми и взаимоотношенията ценност-цена в изкуството на ХХІ век“ (с. 7). Изследователската хипотеза е, че връзките и взаимната обусловеност между изкуство, ценност и цена са прекъснати (с. 7).

Методологичният апарат е ориентиран приоритетно към систематичния анализ и „интердисциплинарен подход и използване на данни и методи от различни научни области – история и философия на изкуството, естетика, етика, епистемология, социология, психология, антропология, икономика, философия на парите, философия на възприятието и др.“ (с. 7–8). В основния текст липсва информация за описания в контекста на неспециализираните източници контент анализ и за неговото използване за целите на доказване на авторовата хипотеза.

Структурата на основния текст обхваща въпросите за определението на „изкуството на ХХІ век“ (първа глава), за ценностите на изкуството на ХХІ век (втора глава), както и за изкуството на ХХІ век в контекста на парите (трета глава), в логически подредено съдържание с направен обзор в рамките на детайлизираните раздели.

Авторефератът отразява адекватно обхвата, научно-методологичния апарат, структурата и съдържанието на представената разработка.

***

Дисертационният труд на Николина Делева разглежда тема, занимаваща през последните няколко десетилетия различни гилдии в културната (вкл. естетическата и художествената) и икономическата сфери – за този интерес, породен от неотложността на възникващите въпроси, свидетелстват роящите се статии в хуманитарната, художествената, социологическата критика, както и в специализираната периодика, и в колонките в ежедневниците. Темата за пръв път заема централно място в докторантски труд у нас и това е нейно несъмнено достойнство.

Бележките ми към дисертационния труд са в няколко пункта:

1. Не е обърнато нужното внимание на понятийната и категориалната решетка и извеждането на ключови за метода на систематичния анализ определения:

а) Логическият обем на понятието „изкуство на ХХІ век“, което е и централен изследователски обект, не се удържа консистентно в текста. Заглавието на дисертацията е много по-широко от изложеното в нея. Един пример: ако съвременното изкуство се определя от авторката като невъзможно за разграничаване от живота, от другите области на живота и другите медии, то в същото време позоваванията в текста, съгласно увода, се дават за изкуствата, които се случват в изложбена зала – а изложбената зала всъщност е свързана с художествената условност все още в нейния класически смисъл, дори чисто пространствено, интериорно-орнаментално и прочие отграничаваща изкуството от живота (независимо от съдържанието и посланието на художествените произведения, експонирани в залата). Театърът, танцът, операта например – в техните съвременни разклонения nerядко дори не се представят в институционализирани пространства за изкуство. Както и, от друга страна, имерсивните, участническите и интерактивните форми на изкуство, с които примери авторката също си служи, по самия си експериментален характер много по-често се раждат и развиват в независимия сектор – именно въпреки, а не благодарение на институционализираното съвременно изкуство. Друг пример: ако за авторката „теоретично предизвикателство е осмислянето на факторите, които формират ценността на изкуство, което не се оценява чрез сетивата, няма аура и автентичност, напълно абстрактно е, непсихологично и дори нематериално“ (с. 6), то това влиза в противоречие с опримеряването в дисертацията тъкмо приоритетно на творби от визуалните изкуства. В дисертацията се взима предвид изкуството като стока и като институция; като при това изрично не се взима предвид независимият сектор, но на практика той също обхваща

институционализирано изкуство.

Според с. 42 „съвременното изкуство няма норма, мерило, ценности, канон е липсата на канон, няма водещо естетическо направление или единна парадигма, които да доминират“, докато цялата трета глава е посветена на опримеряването на една-единствена парадигма – тази за разглеждания сегмент от съвременното изкуство, припознавано институционално от Запада, като същевременно дори се генерализира, че „съвременното изкуство е стока и средство за печалба“ (с. 219).

б) Цена, оценка и ценност не са разграничени и ясно дефинирани едно спрямо друго понятия и често употребата им се размива в хода на изложението. Това също са централни понятия, затова би следвало в един заявен систематичен анализ да имат фиксирани изходни работни определения.

в) Ако за авторката „естетическото губи статута си на метакатегория и е заменено от художественото“ (с. 49–50), то това влиза в противоречие с друго авторско твърдение, че „рецептивната естетика е особено актуална в контекста на съвременните интерактивни форми на взаимодействие с изкуството“ – център на рецептивната естетика е тъкмо естетическото, а не художественото.

г) Нетрадиционните естетически категории като шокиращо, ужасно, парадоксално идват още с кодекса на Фридрих Шлегел, а не се раждат в съвременното изкуство на XXI век – срв. твърдението на с. 50. Въпросите за деактуализация на вкуса като нормативност, за оразличаването на кич и изкуство, на високо и популярно изкуство се взимат от автори на твърде късен етап, след като съвсем не са нови и дебатът по някои от тях (напр. относно вкуса) се разгаря дори още преди романтиците.

д) Естезисът не е „сетивна реакция“ (с. 231).

2. Неглижирана е структуроопределящата роля на извеждането на ясен и конкретизиран научно-методологичен апарат:

а) Липсват артикулирани задачи на изследването спрямо зададените общи цели, което от своя страна е свързано и с липсата или недоизясняването на авторската позиция и аргументация в събраната и преразказаната обзорна литература по разделите; липсва и артикулиране на постигнатите резултати на труда.

б) Основната хипотеза („връзките и взаимната обусловеност между изкуство, ценност и цена са прекъснати“) влиза в противоречие с извода, че резултатът от процесите в съвременното общество е „тотален аксиологичен релативизъм“ (с. 235), както и с друго твърдение към края за това, че „поставянето на цена е перформативен акт на създаване на идентичност и оценностяване“ (с. 231).

3. Относно изискванията за формално-техническите параметри на академичния текст:

а) Цитираната и използваната литература покрива херменевтичните критерии за обхват на дисертационен труд за образователната и научна степен доктор, като биха могли да бъдат обхванати повече първични източници за сметка на вторичните, или пък на второстепенните от водещи автори с фундаментални за философската естетика и аксиология трудове, които не са споменати. В основната библиография също са посочени ред общи и третични интернет източници, за които е отреден друг раздел, и е добре да се разделят. В заглавията на латиница има текстове, които реално са преводни и са на български (напр. № 80, с. 242). Библиографските описания не са отразени пълно и не са довършени – липсват например авторите на част от материали из интернет сайтове с посочен в тях автор, липсват и самите заглавия на ползваните материали (напр. № 96, 186, 190, 206 и др.). При утвърден превод на дадено произведение на български е препоръчително да се ползва или – при предпочитания за личен превод – най-малкото да се реферира към преводното издание на български (напр. утвърденият превод на книгата на

Фредрик Джеймисън на български е „Единствена модерност“, а не „Единична модерност“ и пр.).

б) Библиографското цитиране по някакви причини е удвоено – и в скоби по АРА, и под линия. За да е завършен текстът с оглед на изпълняване на академичните стандарти, само единият вариант трябва да фигурира, като е препоръчителен първият.

в) Не са изчистени още печатни и правописни грешки, много имена са неправилно транскрибирани и не са отчетени утвърдените им употреби на български (Айер трябва да е Ейър, Муур е Мур, Фриланд е Фрийленд, „Бодрийяр“ е изписването на руски, Банки е Банкси и пр.).

3. Научни приноси на дисертационния труд

Научните приноси са твърде общо поставени спрямо заявените обект и предмет на изследване и не са обвързани с конкретиката на темата и аргументирането на изследователската хипотеза; а това от своя страна е постижимо само през ясно дефиниране понятийна и категориална систематична решетка, както и на цели и задачи на изследването като цяло и на главите в частност. Изведените в момента приноси:

„1. Изследване на въпроса за неразличимостта на изкуство от не-изкуство като епистемичен и аксиологичен проблем.

2. Анализ на оценностяващите функции на цената, дискурса и символния капитал.

3. Концептуализиране на прекъсването на връзката между изкуство, ценност и цена“ (с. 235) – на практика изразяват няколко от по-частните задачи в изследването. Посочените втори и трети моменти се противопоставят на авторовото твърдение за скъсаната връзка между ценност и цена.

4. Заключение

С отправените към докт. Николина Делева бележки към дисертационния ѝ труд бих искала да припомня, че писането на дисертационен труд неизменно носи със себе си и изискването за академична отговорност, както и за лична авторова отговорност пред читателите.

Въз основа на представените по процедурата материали и научни трудове, и в частност – на дисертационния труд, като имам предвид приносния характер на избраната тема и нейния научен потенциал, който пожелавам на докторантката да развие, давам своята положителна оценка и гласувам „за“ присъждането на ОНС „доктор“ на **Николина Димитрова Делева** в професионално направление **2.3. Философия**, научна специалност **05.01.06. Естетика**.

20.06.2024 г.

Доц. д-р Силвия Борисова